

KS. MAREK CHMIELEWSKI

DUCHOWOŚĆ MARYJNA WEDŁUG JANA PAWŁA II*

Niepowtarzalna atmosfera modlitwy i skupienia, jaka otaczała przejście Jana Pawła II do domu Ojca 2 IV 2005 r., a potem spontaniczne okrzyki „Santo, santo subito!” podczas jego pogrzebu, potwierdzają, że był to niezwykle pontyfikat. Nie bez powodu jeszcze za życia Papieża-Polaka mówiono o nim, że jest to Jan Paweł II Wielki. Pozostawił tak rozległe bogactwo treści duchowych, że przez wiele lat, a może nawet pokoleń trzeba będzie się nad nim pochylać, by niczego nie uronić z tego cennego daru, jakim dla Kościoła i świata jest ów „Papież z dalekiego kraju”¹.

Nawet pobieżny przegląd tak ogromnego materiału doktrynalnego, jaki pozostawił Jan Paweł II, pozwala dostrzec, że szczególną jego troską było doprowadzenie człowieka do osobistego doświadczenia Chrystusa. To zaś stanowiło oś całego programu jego posługi, czemu dał wyraz w słynnym wezwaniu, rzuconym światu podczas inauguracyjnego przemówienia na placu św. Piotra w dniu 22 X 1978 r.: „Otwórzcie drzwi Chrystusowi! Nie lękajcie się!” Doświadczenie Chrystusa, którego Oblicze Kościół powinien kontemplować szczególnie w trzecim tysiącleciu (por. NMI 15), a więc osobowa z Nim więź w Duchu Świętym (por. VC 93), ma owocować świętością, drogą zaś do niej jest głębokie życie duchowe. W całokształcie nauczania papieskiego

Ks. dr hab. MAREK CHMIELEWSKI, prof. KUL – prodziekan Wydziału Teologii KUL, prezes Polskiego Stowarzyszenia Teologów Duchowości, kierownik Katedry Teologii Duchowości Katolickiej w Instytucie Teologii Duchowości KUL, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; adres do korespondencji: e-mail: cechaem@gmail.com

* Artykuł jest przepracowaną i uzupełnioną polskojęzyczną wersją mojego studium pt. *Giovanni Paolo II sulla spiritualità mariana*, w: *La Vergine Maria nel magistero di Giovanni Paolo II*, red. T. Siudy, Città del Vaticano 2007, s. 217-237.

¹ Zob. *Przemówienie kard. Roberto Tucciiego SJ*, „L'Osservatore Romano” 24(2003), nr 9, s. 19-20.

zwraca uwagę fakt, że w życiu duchowym, którego istotą jest chrystoformizacja, Maryja odgrywa niezastąpioną i szczególną rolę.

Ten bardzo ważny maryjny wymiar chrześcijańskiego powołania do świętości (por. LG 39; NMI 30) znajdował odbicie w życiu duchowym Papieża, który osobiście zawierzył się Maryi. Oznaką tego jest zarówno jego biskupi herb, jak i zawołanie „Totus Tuus”. Słusznie więc mówi się, że Jan Paweł II był „Papieżem maryjnym”. Poświadczają to również liczne jego wypowiedzi dotyczące Matki Bożej i Jej roli w historii zbawienia. Zawierają one bogatą treść mariologiczną, osadzoną w Objawieniu i całym dotychczasowym nauczaniu Kościoła, zwłaszcza w dokumentach Vaticanum II. Papież nie tylko pogłębił i rozwinął myśli zawarte w VIII rozdziale Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*, ale zgłosił wiele nowych ujęć mariologicznych, troszcząc się zarazem o ich praktyczne odniesienie do życia duchowego. Można więc powiedzieć, że jedną z cech charakteryzujących jego posługę jest eksponowanie maryjnego wymiaru chrześcijańskiej duchowości.

I. DUCHOWOŚĆ MARYJNA CZY MARYJNY WYMIAR DUCHOWOŚCI

Żywe zainteresowanie Papieża wyjątkową rolą Maryi w tajemnicy Chrystusa i Kościoła (por. LG 52) przekłada się na proponowaną przez niego praktykę życia duchowego, którą zwykło określać się „pobożnością maryjną”. Jest ona koniecznym dopełnieniem „duchowości maryjnej”, nazywanej przez Jana Pawła II „życiem w Chrystusie, życiem według Ducha Świętego” (por. VC 93), albo po prostu – „życiem z wiary” (por. RM 48). Odnośnie do tego Papież wyraził swój pogląd w encyklice *Redemptoris Mater*, w której m.in. zachęca do ponownego i pogłębionego odczytywania nauki Vaticanum II na temat Maryi obecnej w tajemnicy Chrystusa i Kościoła. W tym kontekście stwierdza:

Chodzi zaś tutaj nie tylko o samą naukę wiary, ale także o życie z wiary – w tym wypadku więc o autentyczną «duchowość maryjną» w świetle całej Tradycji, a w szczególności o taką duchowość, do jakiej wzywa nas Sobór. Zarówno duchowość maryjna, jak i odpowiadająca jej pobożność, znajdują przebogate źródła w historycznym doświadczeniu osób i wspólnot chrześcijańskich żyjących pośród różnych ludów i narodów na całym globie (RM 48).

W tych słowach Jan Paweł II wyraził troskę o poprawną duchowość maryjną i odpowiadającą jej pobożność. Kryterium tej poprawności jest osadzenie w całej biblijnej i patrystycznej Tradycji, jak również historyczne doświadczenie Kościoła, na które składa się pobożność ludowa, wyrastająca w konkretnych uwarunkowaniach kulturowych. Papież troszczy się więc o zachowanie roztropnej równowagi w korzystaniu ze źródeł doktrynalnych i przeżyciowych dla pogłębiania duchowości maryjnej oraz kultywowania maryjnej pobożności². Oznacza to, że duchowość i pobożność maryjna wplata się w całość kształtu duchowości i pobożności chrześcijańskiej. Zwrócił na to uwagę Papież w jednej z katechez środowych (15 XI 1995), stwierdzając, że „wymiar maryjny przenika całe życie Kościoła. Przepowiadanie, słowa, liturgia, różne praktyki charytatywne i kultowe – wszystko to wzbogaca się i odnawia dzięki więzi z Maryją”³. Można wobec tego postawić pytanie: czy Jan Paweł II w omawianych tekstach maryjnych interesuje się bardziej duchowością maryjną, czy też raczej wskazuje na maryjny wymiar duchowości chrześcijańskiej?

Ten problem natury metodologicznej nie pozostaje bez znaczenia dla pobożności maryjnej⁴. Jego doniosłość dostrzegają najwybitniejsi mariolodzy i teologowie duchowości, a także Papieska Międzynarodowa Akademia Maryjna. Ta ostatnia w dokumencie pt. *Matka Pana. Pamięć – obecność – nadzieja. Niektóre aktualne zagadnienia dotyczące postaci i misji Najświętszej Dziewicy Maryi* (Watykan 2000)⁵ stwierdza, że

oba wyrażenia są prawidłowe: pierwsze, «duchowość maryjna», używana wielokrotnie przez Jana Pawła II, jest prostsze i bezpośrednio wskazuje na specyficzny aspekt maryjny, który ma być uwypuklony; drugie wyrażenie, „maryjny wymiar duchowości”, jest bardziej złożone, podkreśla jedność duchowości chrześcijańskiej, podatne jest jednak na dalsze uszczegółowienie oparte na doświadczeniu historycznym oraz ukazuje, że duchowość chrześcijańska, która bierze początek od Chrystusa i do Niego stale się odnosi, ma w sobie wymiar maryjny, który nie jest jednak czysto opcjonalny⁶.

² Zob. A. W o j t c z a k, *Zasady pobożności maryjnej w nauczaniu Jana Pawła II*, „Salvatoris Mater” 5(2003), nr 3, s. 113-114.

³ *Katechezy Ojca świętego Jana Pawła II. Maryja*, Kraków-Ząbki 1999, s. 20.

⁴ Zob. M. C h m i e l e w s k i, *Maryjny wymiar duchowości chrześcijańskiej*, w: *Signum magnum – duchowość maryjna* („Homo meditans”, XXIII), red. M. Chmielewski, Lublin 2002, s. 32-33.

⁵ Integralny tekst w „Salvatoris Mater” 5(2003), nr 3, s. 311-398.

⁶ Zob. przypis nr 181 do numeru 53.

We wspomnianych na początku tekstach mariologicznych Jan Paweł II nie podejmuje wprost zasygnalizowanej wyżej problematyki. Natomiast przemawiając podczas wizyty w Papieskim Wydziale Teologicznym „Marianum” w Rzymie w dniu 10 XII 1988 r. powiedział: „Na polu duchowości, która budzi dzisiaj szerokie zainteresowanie, mariologowie powinni ukazać konieczność harmonijnego włączenia «wymiaru maryjnego» w jedyną duchowość chrześcijańską, ponieważ zakorzenia się ona w roli Chrystusa”⁷. W ten sposób jednoznacznie opowiedział się za potraktowaniem mariologii jako swoiszego klucza hermeneutycznego dla teorii i praktyki życia duchowego. W praktyce oznacza to, że realizacja powszechnego powołania do świętości domaga się odwoływania do orędownictwa Maryi, a zwłaszcza odwzorowywania w sobie Jej postaw. To zaś zawsze reorientuje na Chrystusa, który jest „Obrazem Boga niewidzialnego” (Kol 1, 15). W tym też sensie Papież mówi o „szkole Maryi” (por. RVM 1.5.14).

II. MARYJNA SZKOŁA ŻYCIA DUCHOWEGO

W nauczaniu papieskim łatwo dostrzec wyraźne zainteresowanie problematyką życia duchowego. Przejawia się to m.in. w stosowaniu odpowiedniej terminologii. Na przykład w encyklice *Redemptor hominis* Jan Paweł II wspomina dość ogólnie o „wartościach duchowych” lub „dziedzictwie duchowym” (nr 11), o „duchowym rozwoju” (nr 15. 20-12) lub o „zapotrzebowaniu na to, co duchowe” (nr 18). W późniejszych dokumentach coraz częściej poruszał problematykę życia duchowego i używał typowych terminów, takich jak: „duchowość”, „życie duchowe” itd. W posynodalnej adhortacji apostolskiej *Vita consecrata* pojęcia „duchowość” użył 31 razy, zaś przymiotnika „duchowy” w różnych konotacjach aż 93 razy, z czego w zestawieniu „życie duchowe” – 12 razy. Znajdujemy tam również jakby definicję życia duchowego, które „rozumiane jako życie w Chrystusie, życie według Ducha Świętego, jest drogą wiodącą do coraz większej wierności – drogą, po której prowadzi On osobę konsekrowaną, upodabniając ją do Chrystusa, w pełnej komunii miłości i służby Kościołowi” (nr 93).

⁷ J a n P a w e ł I I, *Aktualność i zadania mariologii*, „Salvatoris Mater” 1(1999), nr 3, s. 140.

W przytoczonym określeniu Papież mocno zaakcentował chrystologiczno-pneumatologiczny a zarazem eklezjalny wymiar chrześcijańskiej duchowości, niemniej jednak uważne studium doktryny Jana Pawła II pozwala ponadto odkryć trynitarny fundament tak rozumianego życia duchowego. Jeśli chodzi o papieską koncepcję duchowości chrześcijańskiej, to na uwagę zasługuje wymowny fragment encykliki o Duchu Świętym *Dominum et Vivificantem*⁸. Wprawdzie Papież nie wspomina tam wprost o Maryi, jednak nie ulega wątpliwości, że to właśnie Ona jest idealnym wzorem „człowieka wewnętrznego”, przenikniętego Duchem Bożym, który sprawia, że duch ludzki otwiera się „wobec zbawczego i uświęcającego samootwarcia się Boga”, wskutek czego staje się on „mieszkaniem Ducha Świętego” i „żywą świątynią Boga”. Częste wskazywanie na Maryję jako wzór chrześcijańskiego życia w ogóle, a w szczególności życia duchowego, w nauczaniu papieskim znajduje swą kulminację w oryginalnym pojęciu „szkoła Maryi”. Po raz pierwszy w omawianych tekstach mariologicznych Papieża pojawiło się ono w katechezie środowowej ogłoszonej w dniu 29 I 1997 r. Ojciec Święty powrócił do tego pojęcia kilka razy w Liście o różańcu pt. *Rosarium Virginis Mariae*. Z uwagi na szczególne walory kerygmaticzno-mistagogiczne różańca, wprost nazywa go „szkołą Maryi”, w której Ona sama wprowadza chrześcijanina „w kontemplację piękna oblicza Chrystusa i w doświadczenie głębi Jego miłości” (nr 1; por. RVM 14). Jest to szkoła głębokiego życia duchowego, w której wychowało się wielu świętych (por. RVM 8), nierzadko osiągając szczyty mistycznego zjednoczenia z Bogiem. W szerszym kontekście pojęcie to zostało użyte w katechezie środowowej w dniu 7 V 1997 r., w której Jan Paweł II nawiązał do słów testamentu Jezusa z krzyża, mających „wielkie znaczenie dla wiary i duchowości chrześcijańskiej”⁹. Snując rozważania nad słowami: „Oto Matka Twoja”, Papież stwierdził, że w świetle aktu powierzenia Maryi umiłow-

⁸ Czytamy tam, że „pod wpływem Ducha Świętego dojrzewa i umacnia się ów człowiek wewnętrzny, czyli «duchowy». Dzięki udzielaniu się Boga, duch ludzki, który «zna to, co ludzkie», spotyka się z «Duchem, który przenika głębokości Boże» (por. 1 Kor 2, 10). W tym Świętym Duchu, który jest Darem przedwiecznym, Bóg Trójjedyny otwiera się dla człowieka, dla ducha ludzkiego. Ukryte tchnienie Ducha Bożego powoduje, iż duch ludzki otwiera się również wobec zbawczego i uświęcającego samootwarcia się Boga. Dzięki łasce uczynkowej, która jest darem Ducha Świętego, człowiek wchodzi w «nowość życia», zostaje wprowadzony w Boży i nadprzyrodzony jego wymiar. Równocześnie zaś sam człowiek staje się «mieszkaniem Ducha Świętego», «żywą świątynią Boga» (por. Rz 8, 9; 1 Kor 6, 19). Przez Ducha Świętego bowiem Ojciec i Syn przychodzą do niego i czynią u niego swe mieszkanie” – DV 58.

⁹ *Katechezy Ojca świętego Jana Pawła II. Maryja*, s. 135.

nemu uczniowi można lepiej rozumieć „prawdziwy sens pobożności maryjnej”. Oznacza to, że przyjęcie Maryi za Matkę stanowi sedno owej „szkoły Maryi”, w której „zdobywają oni [wierzący – przyp. M. Ch.] – tak jak Jan – głęboką znajomość Chrystusa i uczą się nawiązywać z Nim wewnętrzną i trwałą relację miłości”¹⁰.

Godne podkreślenia jest to, że zasadniczym celem tej „szkoły Maryi” jest doprowadzenie do zjednoczenia z Chrystusem. Oznacza to, że treścią wypełniającą program wychowawczy „szkoły Maryi” jest życie duchowe jako właściwy sposób odwzorowania w sobie Chrystusa, czyli chrystoformizacja (por. Ga 2, 20).

III. PODSTAWY ŻYCIA DUCHOWEGO

Wzorczą rolę Maryi Jan Paweł II dostrzega w samych podstawach życia duchowego. We współczesnej literaturze teologiczno-duchowej nietrudno zauważyć, że w przeciwieństwie do minionych dziesięcioleci, teologia duchowości bardziej skłania się ku dogmatyce aniżeli ku teologii moralnej. Jest to o tyle ważne, że dogmatycznego oglądu domagają się same podstawy życia duchowego, jakimi są m.in. zakorzenienie w misterium Przenajświętszej Trójcy i współpraca z łaską uświęcającą mocą darów Ducha Świętego oraz cnoty teologalne¹¹.

Z analizy papieskiego wykładu mariologii jasno wynika, że w „szkole Maryi” rozdzwięk między dogmatem a życiem duchowym jest niemożliwy. Ponadto Jan Paweł II wskazuje na istotne związki moralności chrześcijańskiej z duchowością, czego osobowym wzorem jest Maryja. Mając na względzie tę wzorczość Matki Bożej, można w pewnym sensie mówić o ruchu odgórnym (zstępującym) i ruchu oddolnym (wstępującym). Jeśli chodzi o ruch odgórnym, to w życiu Maryi, która jest najwspanialszym dziełem Przenajświęt-

¹⁰ Tamże, s. 138.

¹¹ Na bardzo bliskie związki dogmatyki i teologii duchowości wskazuje Hans Urs von Balthasar, który nazywa duchowość „subiektywną stroną dogmatyki” („Spiritualität ist die subjektive Seite der Dogmatik”). Jego zdaniem prawdziwe życie duchowe jest bowiem niczym innym, jak „dogmatem w akcji”, zaś nauka prawd wiary i duchowa egzystencja chrześcijanina są sobie wzajemnie przyporządkowane, a zatem powstają i upadają razem, dlatego oddzielenie dogmatyki od duchowości pod względem metodologicznym jest zgubne dla obydwu – *Verbum Caro*, Einsiedeln–Freiburg 1990, s. 227; t e n ż e, *Il vangelo come norma e critica di ogni spiritualità nella Chiesa*, „Concilium” (Brescia) 1965, nr 4, s. 68.

szej Trójcy, odsłania się każdemu wierzącemu misterium Boskich Osób¹². Natomiast gdy chodzi o wspomniany ruch oddolny, to chrześcijanin w Jej „szkole” uczy się odpowiadać na ów zbawczy dar Trójosobowego Boga przez pielęgnowanie cnót, zwłaszcza teologicznych. Maryja zaś, jako przewodniczka w pielgrzymce wiary (por. RM 6), w dziele rozwoju życia duchowego służy nie tylko za wzór postaw teotropicznych, czyli ukierunkowanych na Boga, ale swoim uczestniczącym pośrednictwem (por. LG 60) wspiera każde szczerze dążenie do świętości.

1. Maryja wobec tajemnicy Trójcy Świętej

Szczególne zainteresowanie Jana Pawła II tajemnicą Przenajświętszej Trójcy znalazło wyraz w encyklikach *Redemptor hominis* (Chrystus), *Dives in misericordia* (Bóg Ojciec) i *Dominum et Vivificantem* (Duch Święty), jak również w trynitarnym osadzeniu teologii oraz duchowości poszczególnych stanów życia w Kościele, prezentowanych w posynodalnych adhortacjach: *Christifideles laici*, *Pastores dabo vobis* i *Vita consecrata*. Trynitarnych odniesień nie brak także w innych tekstach papieskich. O tym, że „Maryja jako najznakomitszy członek Kościoła pozostaje w szczególnej relacji z Boskimi Osobami Trójcy Świętej: z Ojcem, z Synem i z Duchem Świętym”, mówił w katechezie środowej 30 VII 1997 r. Podkreślił zarazem, że uczy Ona „dziecięcego posłuszeństwa i szczerzej wdzięczności, zachęcając każdego do odkrywania znaków Bożej obecności we własnym życiu”¹³. W ten sposób – jak zaznaczył Papież przy innej okazji – „między kultem maryjnym a kultem oddawanym Bogu istnieje jednak pewna więź: cześć Maryi jest skierowana i prowadzi ku uwielbieniu Trójcy Świętej”¹⁴.

Stwierdzenie to, wiernie oddając nauczanie soborowe, jest swoistą kwintesencją papieskiej refleksji nad związkiem Maryi z Przenajświętszą Trójcą. Warto dodać, że ta płaszczyzna relacji tak w nauczaniu papieskim, jak i w posoborowej refleksji mariologicznej niezbyt często i raczej w formie ogólnych stwierdzeń jest podejmowana przez teologów. Inaczej ma się rzecz, jeśli chodzi o analizę relacji Maryi z poszczególnymi Osobami Boskimi. Z oczywistych względów najwięcej uwagi poświęca się relacji Maryi do Chrystusa oraz Ducha Świętego.

¹² Zob. B. Kochaniewicz, *Maryja ikoną Trójcy Świętej. Próba teologicznej syntezy*, „Salvatoris Mater” 2(2000), nr 3, s. 34-35.

¹³ *Katechezy Ojca świętego Jana Pawła II. Maryja*, s. 158-159.

¹⁴ Tamże, s. 181.

Teologiczna świeżość papieskiej mariologii odznacza się m.in. tym, że w macierzyństwie Maryi Jan Paweł II odkrywa ojcostwo Boga (por. MD 8)¹⁵. Szczególnie wymowną pod tym względem jest scena zwiastowania, w której „przede wszystkim sam Bóg, Ojciec Przedwieczny, zawierzył Dziewicy nazaretańskiej, oddając Jej swego Syna w tajemnicy Wcielenia” (RM 39). Ta myśl stale przewija się w papieskim nauczaniu odnośnie do Maryi.

W duchu nauki Vaticanum II Jan Paweł II często akcentuje rolę Dziewicy z Nazaretu w tajemnicy Chrystusa i Kościoła, co stanowi kanwę przede wszystkim dla rozważań o dogmacie Bożego Macierzyństwa. Roli Maryi w zbawczym dziele Jej Syna i wynikających z tego duchowych skutków, Ojciec Święty wiele miejsca poświęcił w encyklice *Redemptoris Mater*, zwłaszcza w jej pierwszej części. Już sam tytuł tego dokumentu jest wielce wymowny: Matka Odkupiciela. Papież, wnikliwie analizując dane biblijne, ukazuje pełną zaangażowania postawę Służebnicy Pańskiej, która w chwili zwiastowania anielskiego została „definitywnie wprowadzona w tajemnicę Chrystusa” – Słowa Wcielonego (por. RM 8) i pozostała wierna aż po zbawcze współcierpienie pod krzyżem (por. RM 18). W ten sposób objawiło się jej duchowe macierzyństwo, które udziela się Kościołowi (por. RM 24). Przez najściślejszy fizyczny i duchowy związek z Boskim Synem i przez służebną rolę wobec ludzkości, ujawnioną w pełni na weselu w Kanie (por. J 2, 1-10; por. RM 21), Maryja sytuuje się w środku zbawczo-odkupieńczej relacji Boga do człowieka i człowieka do Boga.

Nie do pomyślenia byłaby macierzyńska rola Maryi wobec Chrystusa i Kościoła bez czynnego zaangażowania Trzeciej Osoby Boskiej, której Ona jest *sacrarium* – świętym świętych (por. LG 53)¹⁶. Uległość, z jaką Maryja przyjmuje wolę Bożą i potem ją wypełnia, świętość życia, będąca konsekwencją napełnienia łaską przy zwiastowaniu, a także pieczołowitość w zachowywaniu treści wydarzeń zbawczych w swym sercu (por. Łk 2, 19.52), jednoznacznie wskazują na szczególną więź z Osobową Miłością, co potwierdza obecność Matki Pana w Wieczerniku w chwili zesłania Ducha Świętego. Jak zauważa Jan Paweł II, „w samej Maryi wylanie Ducha Świętego sprawia, że może Ona sprawować swoje szczególne macierzyństwo duchowe poprzez obecność przenikniętą miłością i świadectwem wiary”¹⁷.

¹⁵ Zob. J. M a j e w s k i, *Maryja „wcieleniem” macierzyństwa Boga Ojca, „Salvatoris Mater”* 1(1999), nr 1, s. 80-84.

¹⁶ Por. *Katechezy Ojca świętego Jana Pawła II. Maryja*, s. 158.

¹⁷ Tamże, s. 143.

Zarysowana powyżej otwartość Maryi na tajemnicę Trójcy Świętej, w mariologii Jana Pawła II nie jest tylko przedmiotem dogmatycznych analiz, lecz ma wyraźne nachylenie kerygmatyczno-mistagogiczne, czemu wyraz autor daje zarówno w encyklice *Redemptoris Mater*, jak i w katechezach środowych, a zwłaszcza w Liście o różańcu. Z tego wynika, że „Maryja jawi się nam jako najwyższy wzór osobowego uczestnictwa w Bożych tajemnicach”¹⁸.

2. Maryja wzorem cnót teologalnych

Czciciel Matki Bożej odkrywa w Niej zbawczo-odkupieńcze działanie Trójcy Świętej, a także znajduje najwspanialszy wzór postaw teotropicznych, dzięki którym może odpowiadać na dar Boskich Osób zamieszkujących w ochrzczonej (por. J 14, 23; 1 Kor 3, 16-19).

W papieskiej mariologii na pierwsze miejsce wybija się teologalna cnota wiary Maryi, porównywana z wiarą Abrahama. Jak pisze Jan Paweł II, „w zbawczej ekonomii Objawienia Bożego wiara Abrahama stanowi początek Starego Przymierza, wiara Maryi przy zwiastowaniu daje początek Przymierzcu Nowemu” (RM 14). To „posłuszeństwo wiary” Maryi, okazane już w chwili zwiastowania, zostało poddane ciężkiej próbie szczególnie w momencie Męki i Śmierci Jej Syna. „U stóp Krzyża Maryja uczestniczy przez wiarę we wstrząsającej tajemnicy tego wyniszczenia. Jest to chyba najgłębsza w dziejach człowieka «kenoza» wiary” (RM 18). Papież tę postawę wiary Maryi opisuje za pomocą pojęć wziętych z języka mistycznego. Jej wiara stanowi więc „klucz hermeneutyczny”, pozwalający zrozumieć „wewnętrzną prawdę Maryi” (por. RM 19), a także stawia ją na czele wspólnoty Kościoła, któremu Ona przewodniczy w pielgrzymce wiary ku ostatecznemu spełnieniu (por. RM 5-6).

Życie duchowe, pozbawione teologalnej cnoty nadziei, straciłoby swoją wewnętrzną logikę. Jego celem jest bowiem osiągnięcie najwyższego dobra, jakim jest Bóg, a tym samym udział w życiu wewnątrztrynitarnym. Maryja jest dla członków Kościoła niedoścignionym wzorem niezawodnej nadziei ze względu na swoje odwieczne wybranie, które – jak zauważa Papież – jest „potężniejsze od wszelkich doświadczeń zła i grzechu, od całej owej «nieprzyjaźni», jaką naznaczone są ziemskie dzieje człowieka. Maryja pozostaje w tych dziejach znakiem niezawodnej nadziei” (RM 11).

¹⁸ Tamże, s. 169.

Wewnętrzne piękno Maryi, które przez wszystkie pokolenia stale inspiruje artystów i twórców, znajduje swe źródło w teologalnej cnotie miłości, którą rozlewa w sercach ludzkich Duch Święty (por. Rz 5, 5). Maryja, napełniona „mocą z wysoka”, macierzyńskim sercem przepelnionym miłością, przyjmuje Syna Bożego w ludzkim Ciele, a wraz z Nim Jego duchowe dzieci w mistycznym Ciele Kościoła. Jak zauważa Papież, „«nowe macierzyństwo Maryi», zrodzone przez wiarę, jest owocem «nowej» miłości, która ostatecznie dojrzewa w Niej u stóp Krzyża, poprzez uczestnictwo w odkupieńczej miłości Syna” (RM 23).

Ukazanie Maryi jako wzoru cnót teologalnych oraz kardynalnych zasługuje na odrębne studium, tym bardziej że często Jan Paweł II w swoich wypowiedziach mariologicznych podkreśla, iż Maryja jest wzorem wiary, nadziei i miłości (por. RM 2, 44).

IV. ŹRÓDŁA I PRZEJAWY ŻYCIA DUCHOWEGO

Wyposażenie duchowe chrześcijanina w postaci cnót teologalnych i darów Ducha Świętego oraz łask aktualnych, nazywane tradycyjnie „organizmem duchowym”¹⁹, dzięki któremu człowiek może współpracować z łaską Bożą, stawia pod adresem chrześcijanina określone zadania. Chodzi głównie o modlitwę, życie sakramentalne, ascezę i apostołskie zaangażowanie. Dzięki tym aktom rozwija się dar życia duchowego, a zarazem odsłania się bogactwo wewnętrzne człowieka. Modlitwa, sakramenty, asceza i apostołat są zatem nie tylko źródłem, ale i przejawem życia duchowego.

W świetle poddanego tu analizie mariologicznego nauczania Papieża, Maryja jest wzorem modlitwy, ascezy i apostołatu, a także poniekąd jest wzorem życia sakramentalnego, zwłaszcza Eucharystii, o czym wspomina Ojciec Święty w encyklice *Ecclesia de Eucharistia*.

1. Modlitwa

Artystyczne przedstawienia Matki Bożej, szczególnie dotyczące tajemnicy wcielenia, zasadniczo ukazują ją jako *Virgo orans* – Dziewicę rozmodloną.

¹⁹ Zob. A. R o y o M a r í n, *Teologia della perfezione cristiana*, wyd. VII, Cinisello Balsamo 1987, s. 93-95.

Taką też jako wzór daje Kościołowi Jan Paweł II. W katechezie środowej z 10 IX 1997 r. zauważa, że Maryja jest dla Kościoła „wzorem każdej formy jego modlitwy. W sposób szczególny uczy chrześcijan, jak zwracać się do Boga, by uzyskać Jego pomoc i wsparcie w różnych sytuacjach życiowych”²⁰.

Mimo iż dane biblijne na temat Matki Bożej są dość lakoniczne, to jednak pozwalają nakreślić zasadnicze rysy Jej fizjonomii duchowej. Jak dwukrotnie zauważa św. Łukasz, „Maryja zachowywała wszystkie te sprawy i rozważała je w swoim sercu” (2, 19. 51). Wynika z tego, że jest Ona także *Virgo meditans*, a więc praktykuje jakąś formę modlitwy medytacyjnej, choć nie można wykluczyć, że modliła się również za pomocą słów. Poza *Magnificat* Ewangelie nie odnotowują ani treści, ani formy modlitwy Maryi, czy to w Wieczerniku w chwili oczekiwania na Zesłanie Ducha Świętego, czy w innych momentach. Można jedynie przypuszczać, że mogła to być modlitwa medytacyjno-kontemplacyjna. Maryja, z racji napełnienia Duchem Świętym, który „przychodzi z pomocą naszej słabości”, gdy nie umiemy się modlić tak jak trzeba, i „przyczynia się za nami w błaganiach, których nie można wyrazić słowami” (Rz 8, 26), z pewnością osiągała szczyty kontemplacji. Modlitwa ta – jak piszą Doktorzy Karmelu – polega na „patrzaniu i miłowaniu” (Adolf Tanqueray)²¹. Przez swą modlitewną obecność u początków Kościoła, Maryja „staje się wychowawczynią ludu chrześcijańskiego do modlitwy, do spotkania z Bogiem” – uczy Papież²².

W tym miejscu warto przypomnieć, że Ojciec Święty w Liście *Novo millennio ineunte* zauważa, iż „mimo rozległych procesów laicyzacji obserwujemy dziś w świecie powszechną potrzebę duchowości, która w znacznej mierze ujawnia się właśnie jako nowy głód modlitwy” (NMI 33). Papieską odpowiedzią na tę potrzebę duchowości i modlitwy, jaka wyraźnie pojawia się na początku nowego tysiąclecia, jest właśnie celebrowanie różańca „z Maryją”, wbrew tradycyjnej praktyce modlenia się na różańcu „do Maryi” (por. RVM 13-17). Ona bowiem „nie przestaje być «Gwiazdą przewodnią» (*Maris Stella*) dla wszystkich, którzy jeszcze pielgrzymują przez wiarę” (RM 6).

²⁰ *Katechezy Ojca świętego Jana Pawła II. Maryja*, s. 169.

²¹ Por. Ś w. T e r e s a o d J e z u s a, *Droga doskonałości*, 31, 3-5; t e n ż e, *Twierdza wewnętrzna*, VI, 7, 11; św. J a n o d K r z y ż a, *Pieśń duchowa*, 7, 4.

²² *Katechezy Ojca świętego Jana Pawła II. Maryja*, s. 9.

2. Sakramenty

Wydawać by się mogło, że w zakresie życia sakramentalnego, tak istotnego dla chrześcijańskiej duchowości, wzorczość Maryi wyczerpuje się i nie znajduje biblijno-dogmatycznego uzasadnienia, gdyż przeważająca część życia Matki Pana wyprzedza ustanowienie poszczególnych sakramentów. Okazuje się jednak, że po raz kolejny Jan Paweł II zaskakuje nas świeżością i przenikliwością teologicznego myślenia, każąc nam w postawach Maryi widzieć wzorcą antycypację życia sakramentalnego. Na przykład w ostatniej encyklice *Ecclesia de Eucharistia* Maryję nazywa „niewiastą Eucharystii” i znajduje dla tego określenia dane biblijne, pozwalające na opisanie Jej wewnętrznej postawy (por. EdE 53).

W obliczu „wielkiej tajemnicy wiary”, jaką są sakramenty, a zwłaszcza Eucharystia, Maryja uczy uległości wobec Słowa Bożego. Mamy tego dowód w Jej wezwaniu do okazania Jezusowi posłuszeństwa. Wezwanie to wyraziła w poleceniu wypowiedzianym wobec sług w Kanie (por. EdE 54). Jak podkreśla Papież, „w pewnym sensie Maryja wyraziła swoją «wiarę eucharystyczną», jeszcze zanim Eucharystia została ustanowiona, przez sam fakt «ofiарowania swojego dziewiczego łona, aby mogło się dokonać Wcielenie Słowa Bożego»” (EdE 55). W ten sposób stała się Ona pierwszym w historii „tabernakulum”, w którym Syn Boży pozwalał się adorować św. Elżbiecie (por. EdE 55). Maryja stojąc dzielnie pod krzyżem w rozstrzygającym momencie, „przeżywa «antycypowaną Eucharystię», można by powiedzieć «komunię duchową» pragnienia i ofiary” (EdE 56). Ponadto jest Ona wzorem adekwatnych postaw eucharystycznych przez swe uwielbienie, wyrażone w *Magnificat* (por. EdE 58).

Z Eucharystią nierozzerwalnie wiąże się sakrament kapłaństwa. Tytułem przykładu warto zaznaczyć, jaką rolę – w świetle mariologii Jana Pawła II – odgrywa Matka Boża w przeżywaniu sakramentu kapłaństwa. Temu zagadnieniu Ojciec Święty poświęcił немало uwagi, zwłaszcza w *Pastores dabo vobis* i Wielkoczwartkowym Liście do kapłanów z 1988 r., w którym zachęca prezbiterów, aby zgodnie z testamentem Jezusa swoje życie i posługiwanie ściślej związali z Maryją. Papieską myśl doskonale syntetyzuje Kongregacja do spraw Duchowieństwa w Dyrektorium o życiu i posłudze kapłanów *Tota Ecclesia* z 31 I 1994), w którym czytamy m.in., że

duchowość kapłańska nie może być uznana za pełną, jeśli nie bierze poważnie pod uwagę testamentu Chrystusa ukrzyżowanego, który zechciał powierzyć Matkę umiłowanemu uczniowi, a przez niego wszystkim kapłanom powołanym do kontynuowania Jego zbawczego dzieła. [...] Każdy prezbiter wie, że Maryja jako Matka jest także najlepszą wychowawczy-

nią jego kapłaństwa, ponieważ umie kształtować jego kapłańskie serce, chronić je przez niebezpieczeństwami, zmęczeniem, zniechęceniem... (nr 63).

W papieskich wypowiedziach poświęconych Matce Bożej można doszukać się wielu podobnych odniesień do pozostałych sakramentów, co zresztą jest przedmiotem osobnych wnikliwych opracowań.

3. Asceza

Asceza, nazywana także „duchową ekologią człowieka”, znajduje w wewnętrznej postawie Maryi najgłębsze uzasadnienie dla życia chrześcijańskiego. W Katechizmie Kościoła Katolickiego czytamy bowiem, że „droga do doskonałości wiedzie przez Krzyż. Nie ma świętości bez wyrzeczenia i bez walki duchowej. Postęp duchowy zakłada ascezę i umartwienie, które prowadzą stopniowo do życia w pokoju i radości błogosławieństw” (KKK 2015).

Na ascetyczny przykład Maryi Jan Paweł II wskazuje w jednej ze swoich katechez (z 22 XI 1995), w której podkreślił wartość milczenia, życia pokornego i ukrytego, a także życia w czystości. Odnośnie do milczenia Ojciec Święty zauważa, że „przykład Maryi pozwala Kościołowi lepiej rozumieć wartość milczenia. Milczenie Maryi nie jest tylko powściągliwością w mowie, ale przede wszystkim mądrą umiejętnością rozpamiętywania i patrzenia oczyma wiary na tajemnicę Wcielonego Słowa i na wydarzenia jego ziemskiego życia”²³. Z kolei podejmując temat pokory i ukrycia, powiedział: „Tym, którzy nierzadko zmagają się z ciężarem życia na pozór pozbawionego znaczenia, Maryja ukazuje, jak wielką wartość może mieć życie, jeśli jest przeniknięte miłością Chrystusa i braci”²⁴. Ta właśnie nadprzyrodzona miłość pozwala owocnie przeżywać również nieuchronne cierpienia. Papież w katechezie środowej ogłoszonej 18 XII 1996 r. zauważył, że symeonowa zapowiedź miecza boleści łączy Matkę z przeznaczeniem jej Syna²⁵.

W papieskiej mariologii osobną kartę zajmuje duchowa fizjonomia kobiety, która w przykładzie osobistego odniesienia Maryi do Chrystusa znajduje pełnię tego, co Jan Paweł II nazywa „geniuszem kobiety”²⁶. Warto dodać,

²³ Tamże, s. 21.

²⁴ Tamże, s. 22.

²⁵ Tamże, s. 115.

²⁶ Zob. I. W e r b i ń s k i, *Maryja wzorem świętości kobiety*, „Salvatoris Mater” 5(2003), nr 1, s. 111-123; M. C h m i e l e w s k i, *Odkryć „geniusz kobiety”*. *Synteza myśli Jana Pawła II na temat kobiety*, w: *Mulieris dignitas. Promieniowanie kobiecości*, red. T. Paszkowska, Lublin 2009, s. 45-59.

że tego określenia po raz pierwszy użył w Polsce, podczas spotkania z pracownikami łódzkiego „Uniontexu” (13 VI 1987). Tą złożoną problematyką z racji uwikłania w ideologiczny feminizm Ojciec Święty obszernie zajął się w Liście apostołskim *Mulieris dignitatem* (z 15 VIII 1988), w którym figura Maryi – nowej Ewy zajmuje miejsce centralne. Nawiązując do tego dokumentu, Papież w jednej ze śródownych katechez (z 29 XI 1995) zauważył, że „doktryna maryjna może również ukazać rozliczne sposoby, dzięki którym życie łaski pogłębia duchowe piękno kobiety”²⁷. Poniekąd streszczeniem papieskiej refleksji nad wzorem Maryi w omawianej płaszczyźnie duchowości, są jego słowa wypowiedziane w jednej z późniejszych katechez śródownych (3 I 1996): „Chrześcijańska asceza każdej epoki każe nam myśleć o Niej jako o wzorze doskonałego przyjęcia woli Bożej”²⁸.

Tak więc postawa Maryi ma inspirujące znaczenie dla praktyki chrześcijańskiej ascezy, jako istotnego wymiaru duchowości.

4. Apostolstwo

Zgodnie z tym, czego uczy św. Jakub Apostoł, że „wiara, jeśli nie byłaby połączona z uczynkami, martwa jest sama w sobie” (Jk 2, 17), chrześcijańska duchowość, by nie popaść w bezużyteczny angelizm, musi wypowiadać się w apostołskim czynie. W świetle papieskiej myśli mariologicznej, także tu Maryja przedstawia się jako wybitny wzór do naśladowania, co ma źródło w Jej najściślejszym zjednoczeniu z Osobami Trójcy Przenajświętszej oraz w całkowitym i wielkodusznym włączeniu się w realizację ekonomii zbawienia.

Dwa zasadnicze rysy charakteryzują duchową fizjonomię Matki Pana w zakresie omawianych tu postaw apostołskich, mianowicie: służba i duchowe macierzyństwo. Odnośnie do postawy służby trzeba zauważyć, że jednym z pierwszych słów Maryi, odnotowanych na kartach Ewangelii, jest jej *fiat*: „Oto ja Służebnica Pańska” (Łk 1, 38). Ten sam Ewangelista Łukasz, być może na zasadzie paralelizmu, odnotowując pierwsze słowa Jezusa wypowiedziane w chwili odnalezienia Go w świątyni, także zwraca uwagę na niezbywalność służby, czyli „bycia w sprawach Ojca” (por. Łk 2, 49)²⁹. Służebność Maryi, archetyp każdej formy apostołstwa w Kościele, ujawnia się już w chwilę po zwiastowaniu, potem na weselu w Kanie, następnie pod Krzyżem i wreszcie w życiu pierwotnej wspólnoty Kościoła. Te momenty dyskrét-

²⁷ *Katechezy Ojca świętego Jana Pawła II. Maryja*, s. 26.

²⁸ Tamże, s. 34.

²⁹ Por. tamże, s. 119-121.

nej, choć pełnej miłości, obecności Matki Pana są szczególnie ulubionym tematem papieskich rozważań maryjnych, nie bez konkretnych odniesień do współczesnych warunków, w jakich chrześcijanom przyszło realizować powołanie do świętości. Ojciec Święty zwraca przy tym uwagę, że zasadniczym motywem maryjnego „służę” jest Chrystus.

Drugim zasadniczym rysem apostołskiej postawy Maryi jest Jej macierzyńska troska: najpierw o najbliższe osoby, a po zmartwychwstaniu Syna i po Jej wniebowzięciu o wszystkie dzieci Kościoła³⁰. Podobnie jak temat służby, tak idea macierzyństwa duchowego, które są odwzorowaniem postawy Maryi i objawieniem „geniuszu kobiety”, zwłaszcza dziewicy konsekrowanej, należy do ulubionych wątków papieskiego nauczania. Szczególnie wiele miejsca sprawie duchowego macierzyństwa Jan Paweł II poświęcił w Liście apostołskim *Mulieris dignitatem*, gdzie podkreśla, że dziewictwo i macierzyństwo, jako dwa podstawowe wymiary kobiecego powołania, w Maryi „spotkały się i zespoliły w sposób wyjątkowy, tak że jedno nie wykluczyło drugiego” (MD 17).

Wzorczej roli Matki Pana w zakresie apostołstwa nie można jednak zawęzić do kobiet. Wielokrotnie Ojciec Święty podkreślał, że troska o człowieka i wrażliwość na jego los jest powinnością każdego, zwłaszcza chrześcijanina, gdyż – jak napisał w pierwszej swej encyklice – „człowiek jest pierwszą drogą, po której winien kroczyć Kościół w wypełnianiu swojego posłannictwa, jest pierwsza i podstawową drogą Kościoła, drogą wyznaczoną przez samego Chrystusa” (RH 14).

Niezwykle bogate pod każdym względem nauczanie Jana Pawła II w ciągu całego jego pontyfikatu było i jest przedmiotem refleksji teologów oraz humanistów. Jednakże do tej pory nie podjęto całościowego opracowania teologicznej koncepcji życia duchowego, jaka wyłania się z papieskiej doktryny. Niemniej jednak na podstawie cząstkowych studiów nad duchowością w ujęciu Jana Pawła II, wstępnie można przyjąć, że u jej podstaw mocno zarysowuje się personalizizm i chrystocentryzm, które programowo zostały wskazane w encyklice *Redemptor hominis*. Taką też personalistyczno-chrystocentryczną perspektywą naznaczona jest cała papieska mariologia³¹, która w przyjętym programie duszpasterskim doprowadzenia wszystkich do Chrystusa odgrywa

³⁰ Zob. tamże, s. 146.

³¹ Zob. K. G u z o w s k i, *Personalizm jako perspektywa mariologii Jana Pawła II*, „Salvatoris Mater” 5(2003), nr 3, s. 59-89.

istotną rolę. Jest zatem rzeczą oczywistą, że personalistyczno-chrystocentryczna duchowość w ujęciu Papieża ma wymiar maryjny.

BIBLIOGRAFIA

- Giovanni Paolo II sulla spiritualità mariana, w: *La Vergine Maria nel magistero di Giovanni Paolo II*, red. T. Siudy, Città del Vaticano 2007, s. 217-237.
- Chmielewski M., Maryjny wymiar duchowości chrześcijańskiej, w: *Signum magnum – duchowość maryjna („Homo meditans”, XXIII)*, red. M. Chmielewski, Lublin 2002, s. 32-33.
- Chmielewski M., Odkryć „geniusz kobiety”. Synteza myśli Jana Pawła II na temat kobiety, w: *Mulieris dignitas. Promieniowanie kobiecości*, red. T. Paszkowska, Lublin 2009, s. 45-59.
- Guzowski K., Personalizm jako perspektywa mariologii Jana Pawła II, „*Salvatoris Mater*” 5(2003), nr 3, s. 59-89.
- Jan Paweł II, Aktualność i zadania mariologii, „*Salvatoris Mater*” 1(1999), nr 3, s. 140.
- Katechezy Ojca świętego Jana Pawła II. Maryja, Kraków–Ząbki 1999, s. 20.
- Kochaniewicz B., Maryja ikoną Trójcy Świętej. Próba teologicznej syntezy, „*Salvatoris Mater*” 2(2000), nr 3, s. 34-35.
- Majewski J., Maryja „wcieleniem” macierzyństwa Boga Ojca, „*Salvatoris Mater*” 1(1999), nr 1, s. 80-84.
- Przemówienie kard. Roberto Tucciego SJ, „*L’Osservatore Romano*” 24(2003), nr 9, s. 19-20.
- Royo Marín A., *Teologia della perfezione cristiana*, wyd. VII, Cinisello Balsamo 1987, s. 93-95.
- Werbński I., Maryja wzorem świętości kobiety, „*Salvatoris Mater*” 5(2003), nr 1, s. 111-123.
- Wojtczak A., Zasady pobożności maryjnej w nauczaniu Jana Pawła II, „*Salvatoris Mater*” 5(2003), nr 3, s. 113-114.

SPIRITUALITÀ MARIANA SECONDO GIOVANNI PAOLO II

S o m m a r i o

L’articolo è una sintesi del pensiero mariano di papa Giovanni Paolo II. La dimensione mariana della chiamata cristiana alla santità ha trovato riflesso nella vita spirituale del Papa che si è affidato personalmente a Maria (segno ne è sia il suo stemma come vescovo, che il

motto „*Totus Tuus*”), come pure nel suo insegnamento. Nell’enciclica *Redemptoris Mater* papa esprime la sollecitudine sia per una corretta spiritualità mariana, sia per la devozione a lei corrispondente. Nei suoi testi mariologici il santo Padre indica piuttosto la dimensione mariana della spiritualità cristiana. Nel suo discorso durante la visita alla Pontificia Facoltà Teologica „Marianum” a Roma (il 10 dicembre 1988) il Papa si è pronunziato chiaramente a favore di una considerazione della mariologia come particolare chiave ermeneutica per la teoria e la pratica della vita spirituale.

Nello spirito della dottrina del Vaticano II Giovanni Paolo II accentua spesso il stretto legame della Vergine di Nazareth con la Santissima Trinità e il suo ruolo nel mistero di Cristo e della Chiesa. Lei è il modello dei comportamenti teotropici, cioè le virtù teologali, grazie ai quali si può rispondere al dono delle Divine Persone che dimorano nei battezzati. Nella mariologia del Papa risalta in primo luogo la virtù teologale della fede di Maria, paragonata alla fede di Abramo.

Alla luce della dottrina mariologica del Papa, Maria è modello di preghiera, di ascesi e di apostolato, ed anche in certo modo modello della vita sacramentale, soprattutto dell’Eucarestia, come il Santo Padre ricorda nell’enciclica *Ecclesia de Eucharistia*.

Słowa kluczowe: duchowość maryjna, maryjny wymiar duchowości, cnoty teologalne, modlitwa, sakramenty, asceza, apostolstwo.

Parole chiavi: spiritualità mariana, dimensione mariana della spiritualità, le virtù teologali, preghiera, sacramenti, ascesi, apostolato.

Key words: Marian spiritualite, Marian dimension of spirituality, theologal virtues, pray, sacraments, ascensis, apostolate.